

เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง

“วรรณกรรมสองฝั่งโขง”

๓๐ มิถุนายน ถึง ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๗
ณ โรงแรมไฮแอะ อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของวรรณกรรมสองฝั่งโขง

นายไมเคิล ไรท์

โครงการนำศิลปวัฒนธรรมสู่ประชาชนและประเทศเพื่อนบ้าน

จัดโดย : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

กระทรวงศึกษาธิการ

ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของวรรณกรรมสองฝั่งโขง
โดย ไมเคิล ไรท์

คำว่า "สองฝั่งโขง" อาจจะเข้าใจได้สองแง่ คือ แง่แคบ กับ แง่กว้าง ตามตัวอักษร คำนี้มีความหมายแคบมาก คือดินแดนยาวหลายพันไมล์ จากเหนือ - ใต้ แต่กว้างเพียงสอง - สามร้อย เมตร ทางตะวันออก - ตะวันตก ดังนั้น ผมจึงคิดว่าเราควรเข้าใจคำ "สองฝั่งโขง" ว่า เป็นสำนวนโวหารที่มีความหมายทั้งยาวและกว้าง ตั้งแต่จีนตอนใต้ถึงปากน้ำ และตั้งแต่อ่าวตังเกี๋ยจนถึงอ่าวเบงกอล ดังนั้นเราจะได้ทราบถึงความสำคัญทางภูมิศาสตร์ - เศรษฐกิจ ของ "สองฝั่งโขงตอนกลาง" จะได้เข้าใจความหมายของวรรณกรรมได้ดีขึ้น

โลหะกรรม

ด้วยวิธี "บ้า" แต่ "ไม่คลั่ง" ของผม ผมขอเริ่มต้นที่อินเดีย อินเดียอาจจะมั่งคั่งด้วยปรัชญาและศิลปวัฒนธรรม แต่อินเดียสมัยโบราณยากจนที่สุดเรื่องโลหะเขาขาดแคลนทองคำ ไม่มีดีบุก และมีทองแดงน้อย ดังนั้น อินเดียไม่เคยมียุคสำริด (Bronze Age) ของเขาเองเลย จากยุคหินใหม่ทางอินเดียผ่านเข้าสู่ยุคเหล็กโดยไม่ผ่านยุคสำริด ที่อินเดียหล่อเทวรูปสำริดนั้นเกิดหลังจากที่เขาทำมาค้าขายกับอูษาคเนย์อย่างคล่องแล้วในปลายพันปีแรกของคริสตกาล

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วว่า อูษาคเนย์ (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สองฝั่งโขง) เป็นแหล่งโลหะที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลกทั้งในด้านวัตถุดิบและเทคโนโลยีตั้งแต่ก่อนคริสตกาล (และอาจจะก่อนพุทธกาลด้วยซ้ำ) แต่มีนักปราชญ์น้อยรายนักที่ทราบหรือยอมรับว่า โลหะกรรมสำริดของอินเดีย ทั้งวัตถุดิบและเทคโนโลยีมาจากอูษาคเนย์เป็นส่วนใหญ่ (ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียอาจได้จากตะวันออกกลางมาช้านานแล้ว)

ตัวอย่างที่ดี คือ กำไลเท้าสำริดหล่อกลวงโบ๋ ยัดลูกกริ่ง ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Indian Anklets ของเขื่อนี้เริ่มปรากฏในอินเดียหลังคริสตกาล แต่มีมาแล้วในวัฒนธรรมบ้านเชียงตั้งแต่ก่อนคริสตกาล (ในเรื่องนี้ไม่ต้องพูดถึงเมืองจีน เพราะจีนอุดมด้วยแร่และเทคโนโลยีเกือบทุกชนิด)

ผมขอเสนอเบื้องต้นว่า ความสำคัญอย่างหนึ่งของสองฝั่งโขงตอนกลางอยู่ที่โลหะ ทั้งแร่ ทั้งเทคโนโลยี การผลิต การค้า และการควบคุม ซึ่งการควบคุมแหล่งวัตถุดิบ การผลิต และการค้าต่างหมายถึงการเมืองใครคุมได้ก็เป็นใหญ่ในแผ่นดิน เรื่องนี้เราไปสู่อุบัติศาสตร์

ภูมิศาสตร์

"ชุมชนสองฝั่งโขง" น่าจะค้าขายกันเองได้สะดวกไม่เป็นที่สงสัย แต่จะค้าขายกับโลกภายนอกนั้นขัดข้องมาแต่โบราณ และยังเป็นปัญหาจนทุกวันนี้ สองฝั่งโขงตอนกลางที่อุดมด้วยของที่คนภายนอกต้องการนั้นเข้าถึงลำบาก และยากที่จะส่งของมีค่าออกสู่ทะเล ทั้งนี้ เพราะอยู่ห่างทะเลมาก มีเทือกเขาสูงตระหง่านขวางกั้นชายขวา และมีสภาพแม่น้ำไม่อำนวยให้เดินเรือได้ตลอดสาย

"ตามหลักฐานจารึกภาษาสันสกฤต อักษรปัลลวะ* เท่าที่ได้พบในภาคอีสานตอนใต้ ประเทศลาวตอนใต้ ประเทศเขมร และในแดนจามปาเก่า ดูเหมือนกับว่าต่างชาติที่เข้ามาค้าขายถึงสองฝั่งโขงตอนกลาง คือ พวกพ่อค้าชาวอินเดียได้เข้ามาในนามของราชวงศ์ปัลลวะ (เช่น เจ้าชายจิตรเสนที่ราชาภิเษกแล้วชานพระนามว่า มเหศวรรมัน ในคริสตกาลที่ ๗ - ๘) พ่อค้ารุ่นนี้น่าจะมาหาแหล่งทองคำและวัตถุติดกับเทคโนโลยีสำริด ทั้งยังนำเข้าศิลปวิทยาพราหมณ์ เช่น ปฏิทินสุริยคติ วิธีเขียนภาษาพูดลงใบลาน และศิลา พิธีกรรมที่จะอภิเษกเจ้าท้องถิ่นให้เป็น "สมเด็จพระจักรพรรดิราชาธิราช" ฯลฯ

หลักฐานเท่าที่มีอยู่ชวนให้เข้าใจว่า ชาวต่างชาติรุ่นแรกนี้ข้ามอ่าวเบงกอลแล้วตีขึ้นไปทางเหนือถึงสองฝั่งโขงตอนกลาง ดังจะเห็นในแผนที่ (ดูแผนที่หมายเลข ๑)

ต่อมาประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ เส้นทางเดินการค้าทางใต้เกิดขัดข้อง เราไม่ทราบว่าได้เกิดอะไรขึ้น แต่อาณาจักรทวารวดีและศรีวิชัยสาบสูญจากประวัติศาสตร์หลังชัวยวรมันที่ ๗ เขมรไม่เป็นบ้านเป็นเมือง จามปาถูกชาวเวียดบุกรุก ในภาพเช่นนี้สองฝั่งโขงตอนกลางดูคล้ายกับเรือที่ถูกอัดอยู่ในขวด หากทำเรือออกทะเลไม่ได้ การค้าชะงัก เรื่อนี้เราไปสู่การตั้งเมืองสุโขทัย

สุโขทัย - ภูมิศาสตร์และการค้า

ในเมื่อเมืองท่าเดิมตั้งแต่ตะกั่วป่า - นครศรีธรรมราช ตลอดจนถึงจามปา ต่างเป็นอัมพาต พ่อค้าและชนชั้นปกครองทางสองฝั่งโขง ย่อมแสวงหาทางออกสู่โลกภายนอกใหม่ นั่นคือ เมืองสุโขทัยที่มีเมืองท่าออกอ่าวเบงกอลที่ Martaban หรือที่ศิลาจารึกเรียกว่า "เมืองพัน"

เราไม่อาจจะทราบได้ว่าเมืองสุโขทัยตั้งเป็นครั้งแรกเมื่อใด แต่เรามีหลักฐานมากพอที่จะสันนิษฐานเกี่ยวกับเศรษฐกิจสุโขทัยได้มากพอสมควร

ประการแรก ดินและน้ำที่สุโขทัยไม่อำนวยความสะดวกในการทำสวน จนทุกวันนี้สุโขทัยเป็นจังหวัดที่ยากจน ยากที่จะเชื่อจารึกหลักที่ ๑ ตอนที่ว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" จากหลักฐานโบราณสถาน โบราณวัตถุ จารึก และพงศาวดาร ปรากฏว่าสุโขทัยเป็นเมืองการค้า พระพุทธรูป เทวรูป ขนาดใหญ่โตจำนวนมาก ทั้งที่หล่อด้วยสำริดและทองคำ เป็นหลักฐานแน่นอนว่าชาวสุโขทัยมิได้ทำข้าวขายแลกเปลี่ยนกับโลหะ แต่ชาวสุโขทัยต้องเป็นพ่อค้าโลหะ เมื่อโลหะมีมาก ตลาดไม่ดี ราคาจึงตก ก็มีวิธีตั้งราคาที่ดีที่สุด คือ นำไปหล่อรูปพระ นอกจากราคาจะกลับสู่สภาพปกติแล้วก็ยังได้บุญ บำรุงเมือง

ประการที่สอง เราทราบคุณค่าของสุโขทัยอีกด้วยจากพงศาวดาร "ราชาธิราช" ปรากฏว่า สุโขทัยมีสัมพันธการค้ากับรามัญประเทศ (ที่ปัจจุบันอยู่ในพม่าตอนใต้) ที่เมืองท่าสำคัญที่เมืองพัน (Martaban หรือ เมาะตะมะ) ซึ่งทำการค้าขายอย่างคึกคักกับเมืองท่าต่าง ๆ บนฝั่งตะวันออกของอินเดียที่ต้องการโลหะ

ส่วนหลักฐานจากจารึกล้วนแต่ระบุอย่างชัดเจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับแดน "สองฝั่งโขง" ตั้งแต่เชียงแสน - พะเยา ลงไปถึงเวียงจันทร์ (และน่าจะเลยลงไปอีก) ซึ่งรู้กันอยู่แล้วว่าเป็นแหล่งโลหะและโลหะกรรมตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

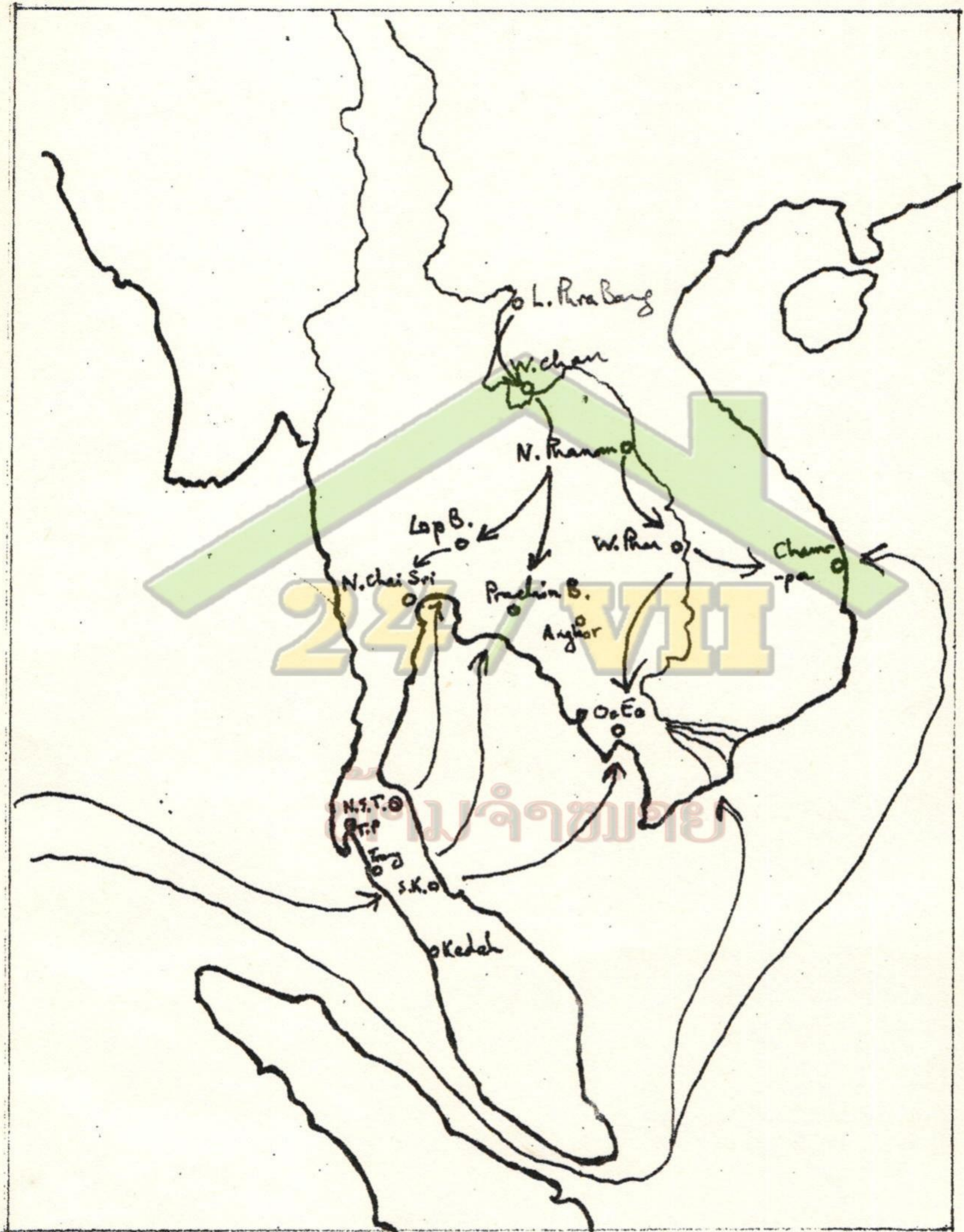
ถ้าจะอนุญาตให้อุปมาฯ อย่างคร่าว ๆ ก็อาจจะว่า โลกของสุโขทัยนั้นเป็นสามเหลี่ยมทองคำโดยแท้ (เพราะคำทองไม่ใช่เงิน) โดยมีเชียงใหม่เป็นยอดสามเหลี่ยม ทางเหนือมุมตะวันตกอยู่ที่เมืองพิน และมุมตะวันออกเฉียงที่เวียงจันทน์ (ดูแผนที่หมายเลข ๒)

ประการที่สาม หลังจากทีกรุงศรีอยุธยาตั้งได้มั่นคงแล้ว คุมภ์ก็ว่าได้ ก็ขึ้นเมืองท่าเก่าแล้วหันไปปราบ "เมืองเหนือ" เพื่อแย่งวัดฤทธิพิบูลย์ จากสองฝั่งโขงมาส่งออกเอง ต่อมาพม่าได้ตอบด้วยการตีล้านนากับล้านช้าง เพื่อแย่งวัดฤทธิพิบูลย์ จากสองฝั่งโขงกลับคืนไปอยู่ใต้การควบคุมของตน หากไม่มีสองฝั่งโขงก็ไม่สามารถอธิบายหรือเข้าใจศึกสงครามครั้งแล้วครั้งเล่าระหว่างพม่ากับอยุธยา ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่าง ๆ ในอนุภาคเนย์แผ่นดินใหญ่ เป็นเช่นนี้ตลอดมาจนถึงราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ (รัชกาลที่ ๓ - ๔ - ๕) เมื่ออังกฤษกับฝรั่งเศสมาทำทายกันที่สองฝั่งโขง แหล่งวัดฤทธิพิบูลย์ แหล่งศิลปวัฒนธรรม และชนวนสงครามแย่งชิง

นักปราชญ์หลายท่านมักมองสองฝั่งโขงว่าเป็นเพียง "ไส้ติ่ง" ของประวัติศาสตร์อนุภาคเนย์ แต่ผมขอเสนอว่าสองฝั่งโขงน่าจะเป็น "มดลูก" ของวัฒนธรรมอนุภาคเนย์มากกว่า

แผนที่หมายเลข ๑

คริสต์ศตวรรษที่ ? - ๑๒ เส้นส่งสินค้าออกทางใต้

แผนที่หมายเลข ๒

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๖ ? , สามเหลี่ยมทองคำและเส้นส่งสินค้าไปตะวันตก

